

treća faza bitke, obrađena u poglavlju *Opće povlačenje austrougarske vojske u Galiciji* (425–482), koje se vremenski dade smjestiti u razdoblje od 12. do 26. rujna. U njemu nas autor dovodi i do završetka bitke.

Ishod i posljedice galicijske bitke (483–508) poglavlje je u funkciji eksoda tragedije u Galiciji. U njemu autor razmatra posljedice bitke za Austro-Ugarsku Monarhiju i Rusko Carstvo, osobito akcentirajući stradale Hrvate te rezimirajući krvavu ratnu kampanju kao “finis Austriae”. Završno poglavlje, *Epilog* (509–519), autorova je lamentacija nad rasapom Monarhije do kojega će doći tek nakon četiri ratne godine, ali i svojevrsni pledoaje za generala Conrada von Hötzendorfa, načelnika glavnoga stožera austrougarske vojske, kojega i danas povjesničari nerijetko drže glavnim krivcem za galicijsku katastrofu.

Od malobrojnih dodataka slijedi pogovor urednika Danijela Tatića (521), popis korištenih izvora i literature (522–528) te životopis autora (529). Tekst prati gotovo dvjesto ilustracija i dvadesetak minuciozno izrađenih karata koje uvelike olakšavaju praćenje teksta. Ostaje tek žaljenje što karte nisu otisnute u boji, jer bi time bez sumnje dobile na preglednosti. Kao jedini nedostatak moramo pak istaknuti nepostojanje mjesnoga i imenskoga kazala, bez kojih je snalaženje u tako opsežnoj i podacima obilatoj monografiji nažalost podosta otežano.

Minuciozno i nadasve detaljno ispriповijedana, knjiga *Galicija 1914.* bez sumnje će zadovoljiti poklonike vojne povijesti i Prvoga svjetskoga rata. Pisana osebujnim stilom te obilata detaljima, nerijetko garniranima referencama u rasponu od antičkih klasika do narodne mudrosti, Katanićeva monografija vrijedan je prinos poznavanju Velikoga rata u domaćoj historiografiji, posebice u segmentu sudjelovanja hrvatskih postrojba i vojnika. Stoga mirne duše možemo konstatirati da je, za razliku od u knjizi često citiranoga generala Conrada von Hötzendorfa, Katanić iz svoje prve velike “bitke” izašao kao pobjednik.

Hrvoje Gržina

Dinko Čutura, *Stjepan Sarkotić. Posljednji zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine*, AGM, Zagreb 2019., 491 str.

Knjiga ravnatelja Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu Dinka Čuture *Stjepan Sarkotić. Posljednji zemaljski poglavar Bosne i Hercegovine* bavi se osobom i djelovanjem austrougarskog generala hrvatskog porijekla Stjepana Sarkotića u Prvom svjetskom ratu i međuratnom razdoblju do njegove smrti 1939. godine. Osim vojno-povijesnog značaja ove knjige gdje se opisuju Sarkotićevi pogledi na bitke i vojne operacije austrougarske vojske tijekom Prvoga svjetskog rata, autor je stavio naglasak i na političku dimenziju Sarkotićeva djelovanja tijekom rata i nakon njega. U manjem dijelu, donosi se pregled ustavnopravnog i političkog ustrojstva Bosne i Hercegovine u sklopu Austro-Ugarske Monarhije i izlaže politička povijest ove zemlje od početka austrougarske uprave 1878. godine do povijesnog prevrata krajem 1918. godine kada nastupa raspad Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje novih država sljednica. Također, velik dio knjige se odnosi na prikaz Sarkotićeva političkog djelovanja između dva svjetska rata u političkoj emigraciji obilježenog borbom protiv vlasti novonastale države, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca s krajnjim ciljem izdavanja Hrvatske iz ove državopravne zajednice.

Dinko Čutura je profesor povijesti, doktor povijesnih znanosti i časnik Hrvatske vojske s činom pukovnika. Specijalist je za vojnu povijest a dosada je objavio nekoliko znanstvenih i stručnih članaka na temu vojne povijesti Prvoga svjetskog rata. Uz autorstvo udžbenika iz povijesti za osnovne i srednje škole, ovo je prva njegova samostalna historiografska knjiga, nastala kao prerađena doktorska disertacija naslova *Stjepan Sarkotić*. Časnik, strateg i političar, obranjena na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2012. godine. Trenutno obnaša dužnost ravnatelja Hrvatskoga državnog arhiva u Zagrebu.

Knjiga se sastoji od uvoda, tri uvodna poglavlja u kojima autor obrazlaže metode istraživanja, korištene izvore i literaturu, usporedbu literature jugoslavenskih i hrvatskih povjesničara te korišteno arhivsko gradivo, 10 poglavlja, popisa kratica, izvora i literature, dodataka, fotografija, karata, kazala imena i životopisa. Tematski je knjiga podijeljena na tri glavne cjeline. Prva se bavi Sarkotićevim djelovanjem prije Prvoga svjetskog rata u kojoj se izlažu Sarkotićeve predratne vojne studije. Druga se bavi Sarkotićevim djelovanjem tijekom Prvoga svjetskog rata, a treća Sarkotićevom političkom djelatnošću u Beču od završetka Prvoga svjetskog rata do njegove smrti 1939. godine.

U uvodu (7–10) Čutura ističe kako je hrvatska vojna povijest izrazito bogata i kako je u prošlosti hrvatskog naroda bilo mnogo značajnih vojskovođa u velikim svjetskim zbivanjima. Jedan je takav vojskovođa bio i Stjepan Sarkotić, Hrvat rođen u Lici 1858. godine, koji je tijekom Prvoga svjetskog rata dostigao najviši čin austrougarske vojske, čin general-pukovnika. No, za razliku od najpoznatijega hrvatskog časnika Velikog rata Svetozara Borojevića, Sarkotić je ostao nepoznat, osim nekolicini povjesničara-specijalista koji se bave Prvim svjetskim ratom. Vođen ovom znanstvenom znatiželjom, Čutura se odlučio na izradu doktorske disertacije o njemu i kasnije, objavu knjige. Tri uvodne cjeline (11–35) polemičkog su i teoretskog karaktera a završavaju prikazom korištenoga arhivskog gradiva i valorizacijom njegove vrijednosti u kontekstu povijesnog razdoblja.

Prvo poglavlje nosi naslov *Kratka biografija Stjepana Sarkotića* (36–45) i donosi crtice iz života Stjepana Sarkotića. Drugo poglavlje *Sarkotićeve studije* (46–84) izrazito je zanimljiv i vrijedan izvor povjesničaru koji se bavi vojnom poviješću Prvoga svjetskog rata zato što prikazuje dvije prijeratne Sarkotićeve studije o vojnoj situaciji Austro-Ugarske Monarhije na granici s Italijom u slučaju presumiranog rata između ove dvije države te Sarkotićevu vojnu studiju o Rusiji, budućem austrougarskom neprijatelju na Istočnom bojištu Prvoga svjetskog rata. Obje su studije pronađene u ostavštini Stjepana Sarkotića u bečkom *Kriegsarchivu* za koje Čutura navodi signaturu. Posebnu kvalitetu poglavlju daje Čuturina komparativna analiza Sarkotićevih i Conradovih studija. Franz Xaver Conrad von Hotzendorf je bio načelnik glavnog stožera austrougarske vojske (odnosno vrhovni vojni zapovjednik austrougarske vojske od 1906. do 1917. godine, s manjim prekidom između 1911. i 1912. godine), glavni kreator austrougarske ratne strategije i obučavatelj austrougarske vojske koja je pošla u Prvi svjetski rat. U ovom pogledu, čitatelje će posebno iznenaditi da je Sarkotić u svojoj studiji upravo predvidio situaciju koja se odigrala na Talijanskom, Jugozapadnom bojištu 1917. godine.

Sarkotićevo sudjelovanje u ratu i njegove zasluge (85–103) je treće poglavlje ove knjige koje opisuje mjesec dana Sarkotićeva sudjelovanja u ratu protiv Srbije od 12. kolovoza do 12. rujna 1914. godine. Četvrto poglavlje nosi naslov *Guverner u Srbiji* (104–110) u kojem se opisuju Sarkotićev susret s carem i kraljem Franjom Josipom I. i okolnosti njegova imenovanja guvernerom okupiranih područja u Srbiji. U ovom kratkotrajnom razdoblju od 28. studenog do

26. prosinca 1914. godine, zanimljivi su Sarkotićevi dnevnički zapisi o vojnim operacijama austrougarske vojske na Balkanskom bojištu prve ratne godine.

Peto poglavlje nosi naslov *Zemaljski poglavar u BiH i zapovjedni general u Bosni i Hercegovini i Dalmaciji* (111–182) u kojem se opisuje turbulentno razdoblje od početka 1915. godine do kraja siječnja 1916. godine. Osim prikaza unutarnjopolitičkih i vanjskopoličkih prilika, opisuje se vojna situacija u Bosni i Hercegovini i na Balkanskom bojištu te završava opisom Sarkotićeve uloge u združenoj austrougarsko-njemačkoj ofenzivi na Srbiju i Crnu Goru u jesen 1915. godine koja je završila pobjedom Središnjih sila i promjenom vojne situacije na ovom bojištu Prvoga svjetskog rata. Čitateljima će osobito biti zanimljivo čitati Sarkotićeve analize vojne situacije i razmišljanje o mogućnosti napuštanja Bosne i Hercegovine i evakuacije Sarajeva ukoliko se vojna situacija okrene protiv vojski Središnjih sila.

Promjene u 1916. i 1917. godini (183–216) naslov je šestog poglavlja u kojem se opisuju politička, vojna i sigurnosna situacija u Bosni i Hercegovini tijekom 1916. i 1917. godine, povjerenje koje je novi vladar, car i kralj Karlo I. polagao u Sarkotića i njegovi sukobi s vodećim političarima Dvojne Monarhije, primjerice Istvanom Burianom, zajedničkim ministrom financija koji je bio zadužen za upravu nad Bosnom i Hercegovinom u pogledu politike prema Bosni i Hercegovini i uloge ove zemlje u sklopu Austro-Ugarske Monarhije.

Sedmo poglavlje nosi naslov *Završna ratna godina* (217–256) u kojem se izlažu Sarkotićevi pogledi na rješenje pitanja hrvatske nacionalne integracije i južnoslavenskog pitanja. U ovim političkim razmišljanjima posebno su značajni Sarkotićevi sastanci s vodećim mađarskim političarem onoga doba, Istvanom Tiszom i posljednjim zajedničkim ministrom financija Alexandrom Spitzmüllerom von Hamersbachom. Osmo poglavlje *Posljednji dani Monarhije* (257–274) opisuje razdoblje posljednjih dana Austro-Ugarske Monarhije u listopadu i studenom 1918. godine i stvaranje novih država iz kuta gledanja Stjepana Sarkotića. Posljednji je zemaljski poglavar mirno predao vlast Narodnom vijeću Slovenaca, Hrvata i Srba te 6. studenog napustio Sarajevo u okolnostima općeg kaosa uzrokovanog raspadom centralnog autoriteta i djelovanja *Zelenog kadra*. Upravo Čutura ističe kako je Sarkotićevom razboritom politikom u danima prevrata spriječena eskalacija nasilja u Bosni i Hercegovini i dodatni sukobi austrougarske vojske u povlačenju s lokalnim stanovništvom i oružanim i policijskim snagama novonastale države. Deveto poglavlje *Sarkotićeva ratna korespondencija* (275–314) sadrži prikaz pisama koje je tijekom Prvoga svjetskog rata Sarkotić razmjenjivao s istaknutim vojnim osobama Austro-Ugarske Monarhije, primjerice nadvojvodom Eugenom, nominalnim vrhovnim vojnim zapovjednikom austrougarske vojske od početka rata do 1917. godine, feldmaršalom Svetozarom Borojevićem i generalom Maksimilijanom Čičerićem.

Deseto poglavlje *Sarkotićeva djelatnost u emigraciji* (314–386) pokriva treću tematsku cjelinu knjige od završetka Prvoga svjetskog rata, Sarkotićeva emigriranja u Beč u prosincu 1918. godine do Sarkotićeve smrti u listopadu 1939. godine. Opisuje se okolnosti formiranja Hrvatskog komiteta, tijela u kojem je Sarkotić okupio bivše hrvatske časnike austrougarske vojske koji su djelovali kao opozicija vlastima nove države, Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i režimu u Beogradu tijekom 20-ih i 30-ih godina prošlog stoljeća. Osobito su zanimljivi Sarkotićevi pogledi na djelovanja hrvatskih političara onoga doba i Sarkotićeva kritika Stjepana Radića.

Čutura je *Zaključkom* (387–392) sumirao bogat i raznovrstan životni put Stjepana Sarkotića prikazavši ga kao časnika i političara koji se nije mirio s tijekom povijesti, koji je, prema njemu, nanio nepravdu hrvatskom narodu potkraj 1918. godine dok je stvaranje nove jugoslavenske države Sarkotić držao ekonomski, demografski i politički pogubnim za Bosnu i

Hercegovinu koja mu je, uz rodnu Hrvatsku, "prirasla srcu". Knjiga završava *Popisom kratica* (393), *Popisom izvora i literature* (394–404), *Dodatcima* u kojima se nalazi Sarkotićeva korespondencija, razni dokumenti, slike i karte (405–479), *Kazalom imena* (480–489) i *Životopisom* autora (490–491).

Ova knjiga predstavlja vrijedan prinos proučavanju vojne i političke povijesti hrvatskih povijesnih zemalja prve polovice 20. stoljeća iz dva glavna razloga. Prvi zato što prikazuje djelovanje jednog visoko rangiranog časnika austrougarske vojske čiji su pogledi na vojnu doktrinu, strategiju i taktiku zanimljivi svojom originalnošću i inovativnošću znanstvenog pristupa. Navedeno je Sarkotića činilo jednim od rijetkih vojnih pisaca onog doba koji su točno predvidjeli način na koji će se izvoditi vojne operacije u budućem svjetskom ratu, predviđajući njihovu determiniranost tehničko-tehnološkim mogućnostima onoga vremena. Konkretno, Sarkotić je pisao o nemogućnosti konstantne opskrbe milijunskih vojski namirnicama i streljivom na suvremenim razduženim bojišnicama koje su usto bile kompleksne zemljišne konfiguracije poput Talijanskog bojišta, na što je posebno Sarkotić prije rata upozoravao austrougarsko vojno vodstvo. Drugi je razlog u tome što prikazuje čovjeka i visokog dužnosnika Austro-Ugarske Monarhije hrvatskog podrijetla koji nije bio puki provoditelj politike s vrha već njen aktivni kreator i usmjeravatelj tokova koji je brinuo za boljitak zemlje čija mu je uprava dana u mandat. U tom pogledu je zanimljiva Sarkotićeva studija gospodarskog razvitka Bosne i Hercegovine i njegovi planovi za unaprjeđenje prilika u ovoj zemlji iskorištavanjem njenih komparativnih prednosti. Međutim, tijek povijesti je otišao drukčijim smjerom od onog kojem se Sarkotić nadao, tako da je treća tematska cjelina u kojoj se opisuje Sarkotićevo djelovanje u emigraciji obojano gorčinom zaboravljenog i izgnanog generala koji se nije pomirio s propašću Austro-Ugarske i teškim položajem svoje domovine Hrvatske u novoj državnoj zajednici. Iz navedenog je razloga ova knjiga posebno zanimljiva i domaćim povjesničarima koji se bave političkom poviješću međuratnog razdoblja jer, nakon dvosvečane knjige pokojnoga hrvatskog predsjednika Franje Tuđmana *Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji* donosi specifičan i originalan pogled na prilike navedenog doba objavom brojnih arhivskih izvora i navoda u dosad necitiranoj literaturi.

Filip Katanić

Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku, ur. Marija Karbić, Povijest Hrvata, sv. 3, ur. Zoran Ladić, Matica hrvatska, Zagreb 2019., 637 str.

Sredinom 2019. izašao je treći svezak Matičine sinteze pod naslovom *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku* na čak 637 stranica. Ovaj, treći, svezak uredila je Marija Karbić, znanstvena savjetnica na Hrvatskom institutu za povijest. Kao i ostali dosad objavljeni svesci, djelo je strukturalno podijeljeno na tri velike cjeline. Prva cjelina daje opći pregled, druga se bavi regionalnom poviješću, dok treća i posljednja donosi više o položaju Hrvatske u međunarodnom kontekstu. Znanstveni aparat se sastoji od kazala imena i mjesta, a svakom je poglavlju pridodan i opsežan popis literature te brojne ilustracije.